
Питання шевченкознавства

Володимир Мовчанюк

ВІРШ ШЕВЧЕНКА “РОСЛИ УКУПОЧЦІ, ЗРОСЛИ...” В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ЕКЗИСТЕНЦІЇ

У статті Шевченків вірш “Росли укупочці, зросли...”, який традиційно зараховували до інтимної лірики, розглядається як етично-філософський твір, де через розгорнуту метафору “тяжкої дороги” героїв змодельовано їхнє сповнене випробувань подружнє життя, як етичний подвиг плекання “любові безвічної” – як трансценденція до Бога. Поглиблення розуміння тексту Шевченка стає можливим завдяки прочитанню його смислів через призму апостольських інтенцій етичної особистості автора. Його модус філософування повніше виявнюється в контексті понять християнської філософії екзистенції.

Ключові слова: романний часопростір, етична особистість автора, етичний ідеал, екзистенційний проєкт, метафізичний феномен любові, потреба трансценденції.

Volodymyr Movchaniuk. Taras Shevchenko's poem "They grew together and finally have ripened..." in the context of the philosophy of existence

This paper treats T. Shevchenko's poem "They grew together and finally have ripened...", which has been traditionally regarded as an example of intimate poetry, as an ethical and philosophical text that evokes the metaphor of a "trying way" and thereby models the wedlock of the characters, shown as an ethical feat of cherishing the eternal love and as a godly transcendence. An adequate understanding of Shevchenko's text is made possible through the analysis of the apostolic intentions typical of the author's ethic personality. His peculiar philosophy is elucidated in the context of the Christian philosophy of existence.

Key words: chronotopos of the novel, author's ethic personality, ethical ideal, existential project, metaphysical phenomenon of love, need for transcendence.

Пропонований нами аспект аналізу Шевченкового вірша як етично-філософського твору може видатися на перший погляд невідповідним традиційному сприйняттю його як такого, що належить до інтимної лірики. У “Шевченківському словнику” (К., 1976) про нього сказано як про “один з кращих зразків інтимної лірики. У вірші відбилася мрія поета про одруження, родинне щастя” [10, 181]. Є.Нахлік зараховує цей твір до автобіографічно-любовних віршів, таких, що характерні для Шевченка як особистісно-екзистенційного поета [3, 493, 529]. Поезію “Росли укупочці, зросли...” створено 25 червня 1860 року. Темою, настроєм та психологічним змістом вона органічно вписується в контекст інтимної лірики засланського й останнього періодів творчості. Ідилічний за своїм жанрово-тематичним змістом, вірш малює картину сповненого любові і злагоди з Богом подружнього життя.

Виразні образно-тематичні перегуки цього твору з написаним іще на засланні віршем “Ми вкупочці колись росли” (1849) та віршем “Зійшлись, побрались, поєднались” (1860) дають підстави говорити про особистісний психологічний складник твору. У першому вірші простежуються конкретні біографічні деталі: автор зі смутком згадує сусідську дівчину Оксану, з якою “вкупочці ... росли, / Маленькими собі любились”, жалкує, що не сталося так, як мріяли їхні матері: “А матері на нас дивились / Та говорили, що колись / Одружимо їх. Не вгадали”. Образно-стильові паралелі з поезією “Росли укупочці, зросли...” спостерігаємо також у “Зійшлись, побрались, поєднались”, у якому ідилічні мотиви перших 6

рядків, утворюючи психологічний образ спогаду про колишні сподівання, яким не судилося збутися, далі розгортаються в гіркі, сповнені трагізму роздуми над зумовленою колоніальним ярмом долею української родини. Близьчі за часом написання вірші “Над Дніпровою сагою” (24 червня 1860) та “Ликері” (5 серпня 1860) також тематично перегукуються з “Росли укупочці, зросли”. У першому з’являється образ козака, “Що без долі, без родини / Та без вірної дружини, / І дружини і надії / В самотині посивіє”, у другому цей же мотив і подібні переживання стосуються вже конкретного адресата – Шевченкової коханої. Поет сподівається, що Бог допоможе їм здолати перешкоди на шляху до одруження: “То перейти / І він pomoже нам калюжу, / Поможе й лихо донести / І поховать лихе дебеле / В хатині тихій і веселій”. Означені у згаданих творах спільні тематичні лінії дають підстави говорити про наявність у них особистісного складника, що в ньому знайшла свій вияв екзистенційна незреалізованість життєвої програми Шевченка як української людини з її глибинним, на рівні колективного етнічного ідеалу тяжінням до гармонії і краси подружнього життя, з її бажанням земної ідилії, “хатини в гаю, в тихім раю”.

Утім тут слід, очевидно, говорити не тільки про відображення психологічної ситуації, в якій поет перебував улітку 1860 року, коли будувалися плани одруження з Ликерою. У тексті вірша “Росли укупочці, зросли” відбився, звичайно ж, значно ширше коло тих фактів і чинників, які стосуються особистості митця й окреслюються поняттям образу автора, присутнього у створеному ним тексті. Мова має йти і про глибинні психологічні структури авторського позатекстового Я, які сформували його життєві й етичні ідеали, стійке тяжіння до витвореного століттями українського укладу життя й, зрештою, істотно позначилися на його національній картині світу. Цей український родинний ідеал спливав перед поетовою уявою не тільки на засланні й не тільки в останні роки життя, що цілком зрозуміло психологічно. Туга за ним відчувається й у творах раннього петербурзького періоду (1837 – 1842), й у творах, написаних в Україні 1843 – 1845 рр. У малярстві цей образ-ідеал Шевченко втілює в олійній картині “Селянська родина” (1843, Україна) – ідилії, що з особливою душевною теплотою опоетизовує красу українського побуту, народний ідеал родини. Уже тут Шевченків життєвий ідеал української родини підноситься до універсального символу з виразним етично-філософським смислом. До цього ж ряду належить ідилія “Садок вишневий коло хати”, в якій автор витворив, за словами В.Пахаренка, “ідеально досконалу для людини модель життєустрою, що здавен (ще від Трипілля) виробилася в Україні...” [7, 83], побачив ідеальне в побутовому, загальнолюдське – у традиційному устрої українського села. Те саме можна сказати і стосовно поезії “Росли укупочці, зросли”, де жанрова домінанта ідилії також не вичерпується психологічним підтекстом. Автор виявляє себе в тексті вірша насамперед як його творець, поет-мислитель, оригінальний художник зі своїм баченням світу. Із самого початку творення вірш був частиною поетової екзистенції, актом екзистування, рефлексією над своєю життєвою ситуацією. Проте наше уявлення про Шевченка як екзистенційного поета аж ніяк не зводиться до особистісно-екзистенційної лірики. Насправді в цьому вірші спостерігаємо унікальне поєднання двох основних аспектів Шевченка як екзистенційного поета. Особистісну лінію цього твору, на нашу думку, не можна вважати основною, хоч вона і становить вагомий пласт його підтексту. Визначальною ж постає оповідна частина твору, яка дає авторові можливість окреслити життєвий простір його героїв. Але, що важливо, їхню життєву дорогу поет осмислює з позиції екзистенційності, філософськи акцентуючи на етичному виборі життєтворення. Шевченкова

поезія у своїй функції філософського тексту – не що інше, як безпосередній процес моделювання світу; реалізуючись і формуючись поетичними образами, вона, як і філософія, виконує роль віднаходження смислу буття.

Аналізований твір надзвичайно оригінальний за своєю художньою структурою, поетичним синтаксисом, метафоричною мовою, цікавий з погляду майже не видимих семантичних трансформацій, руху смислів – від буденного через екзистенціальне до буттєвого, метафізичного, що й дає підстави для проектування на ці його смисли понять філософії екзистенції.

Вірш складається із двох тематично відносно викінчених восьмирядкових строф. Перша восьмирядкова строфа, що стисло відтворює життєву історію якоїсь уявленої (типово української християнської) подружньої пари, виявляє тенденцію до нарративного стилю – розгортання романного часопростору, втіленого в мініатюрі поетичного тексту. У другій розповідь переходить у медитацію, рефлексії з особистим підтекстом, проте загалом спроектована на життєву історію героїв, відтворену в попередній частині. Медитація ж зрештою переходить у молитву, звернене до Бога щире сердечне зворушення, роздуми й захоплення тим народним ідеалом, що постулюється поетом як християнсько-етичний, загальнолюдський.

Стильові й композиційні особливості першої строфи вірша, зокрема перших чотирьох рядків, зумовлені надзвичайною ущільненістю подієвого ряду й відповідно художнього часоруху, що дало змогу відтворити історію життя героїв від їхніх дитячих років, коли вони “росли укупочці”, і “Аж до самої домовини”.

Поетичний синтаксис означений виразним домінуванням присудкових дієслівних форм, де із 13 слів перших чотирьох рядків 8 – дієслова у присудковій синтаксичній формі, кожне з яких, виділене пунктуацією, сприймається як окреме повідомлення, інформаційно й художньо насичене речення. Перше таке синтаксично увиразнене речення-повідомлення “Росли укупочці” вказує на дитячий вік (слово “укупочці” малює в уяві ще дитячу нерозлучність, можливо, сусідських хлопчика й дівчинки), наступне “зросли” означає вже юнацькі роки й відповідну до цього віку нову психологічну ситуацію їхніх стосунків – дорослі парубок і дівчина вже не можуть, як у дитячі роки, безтурботно гратися, адже між ними виникає певна дистанція. Шевченко малює цей період життя своїх героїв лаконічними художньо-психологічними штрихами: “Сміятись, гратись перестали”. Несправжній характер розлуки (“Неначе й справді розійшлись!”) стверджується наступним повідомленням: “Зійшлись незабаром. Побрались”. Цей підсумковий для першого тематичного сегмента вірша рядок дуже показовий для художнього стилю твору, бо виявляє як його витончену ритмічну, звукову гру й гармонію, так і ледве накреслену тенденцію до прозаїзації поетичного синтаксису. Половина цього рядка “Зійшлись незабаром” має в собі домінантні звукові пари перших чотирьох рядків, – звуки *i-u*, *a-o*, перегуки яких змістово поєднують між собою антитетичні семантичні групи: “розійшлись!” у кінці третього рядка, й “Зійшлись...” на початку четвертого – художній прийом акцентування змістового руху за допомогою антитези й водночас звукової гри, яку умовно можна назвати різновидом внутрішньої рими.

Тонкий звуковий і ритмічний перегук звукового ряду *e-a*, *o-a* також антитетично поєднує повідомлення “гратись перестали” (2-й рядок) і “зійшлись незабаром” (4-й рядок). Вишуканого ритмічного і звукового руху надає віршеві прихована неповна рима між словами “перестали” – “незабаром”, особливо поєднання приголосних л–р в останніх складах: али – аром. Ця рима ритмічно й синтаксично посилює логічну паузу, що виникла в середині 4-го рядка перед

наступним повідомленням “Побрались”; віддистанційована, і таким чином акцентована, ця синтаксична одиниця набуває найвагомішого в подіївій, “романній” лінії вірша значення. Важлива ця синтаксема (ідеться про поетичний синтаксис) із погляду її функції в композиційній структурі вірша, оскільки вона – єднальна змістова точка між суто подієвою сюжетною частиною (1-4 рр.) і наступною тематичною групою (5-8 рр.), де з’являться медитативний підтекст, міркування й висловлювання морального оцінного змісту.

Ще належачи до першого тематичного сегмента твору, повідомлення “Побрались” стає відправною точкою розгортання нового синтаксичного ряду – тривалого часового відтинку життєвої історії героїв: “І тихо, весело пройшли, / Душею-серцем неповинні, / Аж до самої домовини”. Переказ життєвих етапів доповнено авторською ремаркою “А меж людьми ж вони жили!”, яка домальовує образ героїв поетичної розповіді істотною конотацією етичного змісту. Авторське подивування, означене окличною інтонацією, виявляючи глибинні інтенційні установки його етичної особистості, фокусується на чеснотах героїв – вони ж бо змогли пройти свою життєву дорогу у злагоді з Богом, зберігши чистими свої серця (“Душею-серцем неповинні”).

У другій частині вірша поетична думка органічно розгортається з образної змістової проекції попередньої строфи. Фраза “А меж людьми ж вони жили!”, завершуючи наративну лінію вірша (першу строфу), спрямовує його в річище рефлексії. Окреслений уявою образ героїв вірша резонує з особистими переживаннями поета, і це творить нові додаткові смисли твору, якщо будь-який твір розуміти як певне авторське послання. Зворушений чеснотами своїх героїв, красою їхнього життєвого подвигу, поет відчуває піднесення, порух до молитви. За формальними синтаксично-змістовими ознаками це молитва-прохання (“Подай же й нам, всещедрий Боже...”), за емоційним пафосом – подячне схиляння перед Богом. Адже краса, що постає перед духовними очима поета, молитовно постулюється ним як вияв Божої щедрої благодаті. Цілком очевидно, що у словах молитви, як уже говорилося, нуртують й особисті переживання митця. Усе ж займенник “нам”, включаючи й особистісну сферу автора, акцентує скоріше на загальнолюдському аспекті стосунків людини з Богом.

Молитва будується як одна, хоч і членована окремими змістовими посланнями, безперервна з наростанням інтонаційної хвилі, фраза (9–13 рр.): “Подай же й нам, всещедрий Боже! / Отак цвісти, отак рости, / Так одружитися і йти, / Не сварячись в тяжкій дорозі, / На той світ тихий перейти”). У такому ж інтонаційно-емоційному річищі її продовжують наступні три рядки (“Не плач, не вопль, не скрежет зуба – / Любов безвічну сугубу / На той світ тихий принести”) – як завершальний акцент мовленнєвої структури авторського подячного послання до Бога й непряме з дидактичним підтекстом звернення до людей. Лірико-філософська формула поетичного монологу поєднує в собі дві основні стильові лінії і пласти поетичного смислотворення: лінію молитви, що тяжіє до медитації, і лінію розповіді. Наративні елементи, вписуючись у домінуючу стильову лінію молитви, домальовують образ подружжя новими промовистими штрихами: “Отак цвісти, отак рости, / Так одружитися і йти, / Не сварячись в тяжкій дорозі”. Поєднання наративних і молитовно-медитативних пластів виявляє істотну творчу інтенцію – властиву Шевченкові тенденцію до актуалізації етичного виміру людського буття. Усталена метафорично-символічна семантика образу “тяжкої дороги” (з особливим акцентом на означенні – *тяжка*) спрямовує семантичну лінію твору у план етично-філософський. Цей змістовий аспект вірша далі увиразнюється образами “любові безвічної” і “того тихого світу” в

кінцевих рядках: “Не плач, не вопль, не скрежет зуба – / Любов безвічну сугубу / На той світ тихий принести”. Метафоричний смисл образу “того тихого світу”, означуючи фізичні межі людського життя, водночас говорить і про перспективу іншого буття. Отже, трагічний екзистенційний мотив смерті в контексті твору відсутній. Поет акцентує не на мотиві минущості людського життя, а на ідеї про перехід в іншу його площину – метафізичний простір буття. “Любов безвічна” як концептуально важливий символ цього простору має зміст духовного набутку пройденої подружньою парою життєвої дороги.

З огляду на особливу вагомість прикінцевого змістового акценту для розуміння цілого твору належить окремо зупинитися на філософському контексті поняття “любов”. Парадигма смислів цього поняття досить широка, особливо якщо брати до уваги філософський і релігійний контексти його інтерпретацій. Найперший його смисл, що випливає із сюжетної зав’язки твору, де йдеться про дитяче почуття любові-дружби між сусідськими хлопчиком і дівчинкою (мотив у Шевченка досить прикметний), переростає в кохання й подружню любов. Власне, сюжетно вона і становить його центральну тему. Ідилічна візія поета живиться екзистенційно важливими для нього переживаннями ностальгійної туги за родинним життям із його типовими й характерними для української ментальності традиційними християнськими чеснотами. Отже, релігійно-філософський контекст поняття любові програмується дуже значущим у смисловій структурі твору образом Бога. Відповідно до біблійної типології подружжя, як і подружня любов, трактується “як знак союзу й любові Бога до людей” [7, 222]. Суть такого християнського бачення любові (як це викладено в документах Ватиканського Собору про родину) полягає в тому, що, “оскільки вже від самого початку людина є людиною й жінкою, кожна людська істота була покликана бути образом і подобою Бога, отже тоді очевидно, що любов подружньої пари є одним із способів здійснення любові. Кожен з членів подружжя покликаний, самою будовою своєї статі, видимої в світлі віри, любити іншого, як дитину Божу, як Бога самого. Отже, Бог бажав підкреслити цей глибоко релігійний сенс подружжя й сексуальності, підносячи цю людську дійсність до гідності таїни. Тобто до Божого життя, до божої любові” [7, 222]. Ідеальне гармонійне буття, яке твориться й утверджується в повсякденному житті зображеної пари, має свій істотний для людини екзистенційний сенс – смисл співпраці з Божою благодаттю.

Поєднання образів смерті й вічної любові в поетичній формулі “Любов безвічну сугубу / На той світ тихий принести” (а життя і смерть – універсальна буттєва опозиція) кореспондує із християнською ідеєю духовного переображення людини як формулою воскресіння до нового життя. Апостол Павло в посланні до римлян писав, що людина воскресає до нового життя завдяки духовному переродженню – уподібненню до образу Божого (цей образ не раз зринає й у Шевченка) – і вже на землі живе ніби по той бік смерті (Римл. 7: 4-5). Отже, відповідно до авторського бачення, заявлена в перших рядках твору тема дитячої дружби-любові, що могла стати зав’язкою банального любовного сюжету, у контексті Шевченкової релігійно-етичної думки органічно трансформується в тему філософську. Етично-філософський аспект поезії “Росли укупочці, зросли...” запрограмований уже із самого початку параметрами часопростору його наративної структури, бо саме вона через метафору життєвої дороги дає змогу художньо відтворити людське життя як цілість у її часовій тривалості: від першого природного почуття (любов-ерос), що поєднало зображених героїв у подружню пару, до того нового її духовно-етичного смислу – любові як турботи

за іншого, що плакається Шевченковими героями протягом життя. Ефект романного часопростору, такий важливий для філософського осмислення теми, не послаблюється, а навпаки, змістовно концентрується стрімким розвитком теми. Увесь подієвий ряд із самого початку вже був спроектований на прикінцеві рядки, в яких авторський акцент зроблено на екзистенційно-етичному аспекті життєвого чину героїв – на творенні “любові безвічної”, такої, що підносить духовне ество людини над минущистю, у сферу позачасовості, сферу Бога. Така “любов безвічная” у світі людей “вигнаних із раю”, на думку В. Соловйова, можлива тільки завдяки моральному подвигу. Роздумуючи над важливістю етичного аспекту любові, він писав: “У нашому матеріальному середовищі не можна зберегти істинну любов, якщо не зрозуміти й не прийняти її як моральний подвиг. Недаремно православна церква у своєму чині шлюбу згадує святих мучеників і до їх вінців прирівнює вінці шлюбні” [9, 149]. Шевченко ж своє бачення подружньої любові як еросу й водночас любові як турботи про іншого, морального подвигу передає логікою метафоричного образу життєвої дороги, що як змістоформувальне ядро твору об’єднує його першу і другу строфи. У художньому часопросторі життєвої дороги героїв розгортаються сутнісні риси їх духовного образу: “І тихо, весело прийшли, / Душею-серцем неповинні, / Аж до самої домовини. / А меж людьми ж вони жили!”. Поетична семантика образу “серця неповинного”, як і семантика належних до цього ж образу знакових слів “тихо, весело”, перегукуються із системою подібних образів Г.Сковороди, тому повніше розкриваються саме в контексті його релігійно-філософської моделі світу. Низка ідей поета-філософа, зокрема етичних, знайшли свій розвиток у поезії Шевченка. Образ тихого радісного світу, що не раз у Шевченка асоціюється з образом земного раю, внутрішньої гармонії і злагоди з Богом, дуже вагомий у Сковороди. Стан миру – особливий лад душі, сповненої тихої радості, описаний ним як у філософських, так і в поетичних творах. Семантика Шевченкових слів “тихо, весело” в їх найтіснішому логічному зв’язку з образом “серця неповинного” перегукується з центральним мотивом поезії Сковороди – постійною самовимогою – прагненням чистоти серця. Воно для християнського поета-мислителя – основа всіх чеснот, найперша дорога до Бога. З характерною барочною експресією ця ідея звучить у “Пісні 2-й”: “...Омый скверну от очес, / Омый всѣ членов роды, дабы возлетѣть до небес, / Ибо сердцем нечист не может Бога узрѣть” [8, 35]. У вірші “Росли укупочці, зросли” образ “неповинного серця” так само, як у Сковороди, приховує в собі екзистенційну напругу буття-у-світі. Розповідна теза “І тихо, весело прийшли” перебуває в семантичному протистоянні з наступними – “А меж людьми ж вони жили!” та “Не плач, не вопль, не скрежет зуба”. Ця смислова опозиція увиразнює етичну енергію життєвого самоствердження Шевченкових героїв. Орієнтація на Бога та його моральний імператив – це те, на думку Шевченка, джерело духовної сили, що дає людині пройти свою життєву дорогу в любові, долаючи спокуси й перешкоди. Людська екзистенція, змодельована метафорою життєвого шляху подружньої пари, виразно виявляє тяжіння до Бога – своєрідний чин “співпраці з Божою благодаттю” [1, 170]. Ідеться, як писав Д. фон Гільдебранд, про об’єктивний зв’язок між моральною досконалістю та її небесною винагородою, вічним спілкуванням у любові з Богом” [1, 170]. Ідея “любові безвічної”, такої, що долає межі фізичного земного буття, кореспондує з уявленням Шевченка про безсмертя людської душі, органічно вписаним у контекст цілої творчості поета, – головного ключа до смислів та ідей вірша. Цю ідею проартикульовано ще в ранніх творах, зокрема у вступі до поеми “Гайдамаки”: “...Бо душа жива. / Як небо блакитне – нема йому краю, / Так душі почину і краю немає”.

Ідеальний світ, картини якого постають на сторінках Шевченкових творів, – на нашу думку, один із багатьох у його поезії і прозі прикладів екстраполяції притаманної авторові віри в можливість Божого світопорядку. Героїв вірша, що власним життєвим чином творять те ідеальне буття, поет показує як типову подружню пару, що, як і всі люди, перебуває в аж ніяк не ідеальному соціумі: “А меж людьми ж вони жили!”. За це ж промовляє й заперечна теза: “Не плач, не вопль, не скрежет зуба...”. Отже, попри те, що вірш близький до жанру ідилії, картина людського життя в ньому змодельована об’єктивно й водночас відповідно до постульованих поетом етичних ідеалів добра й любові (а це близькі, навіть взаємодоповнювані універсалиї буття). Вони становлять визначальний смисл життєтворення Шевченкових героїв. Метафора життєвої “тяжкої дороги” стає тут ідеальним відповідником філософського поняття екзистенції. Через призму цього поняття Шевченкове художнє мислення виявляє свою інтенційну спрямованість до досягнення етично-екзистенціального смислу людського буття як орієнтованого на Бога.

Отже, у вірші головню йдеться про людське життя як повсякчасний етично-екзистенційний вибір, волевиявлення й самоствердження. Ці художньо-філософські смисли Шевченкової поезії, написаної на початку другої половини XIX ст., цілком закономірно відкриваються вже в духовно-інтелектуальному досвіді читача XX – поч. XXI ст. – досвіді, привнесеному мислителями-екзистенціалістами. З огляду на виразні релігійні складники поетової моделі світу його твір набуває нового концептуального смислу в контексті християнської філософії екзистенції, зокрема таких її понять, як екзистенційне становлення та екзистенційний проект. Вони фігурують у праці французького філософа Ініяса Леппа “Християнська філософія екзистенції” (1953), і саме ними дуже вдало окреслюється життєва стратегія людини, її екзистенціально-етичний вимір [2, 32]. Полемізуючи з атеїстичними постулатами Ж.-П. Сартра, за яким “фундаментальний проект екзистенції – це стати Богом, і оскільки людина ніколи не зможе стати Богом, її екзистенція може привести в кінцевому підсумку лише до поразки”, І.Лепп писав: “Більш строгий феноменологічний аналіз засвідчує, що фундаментальним проектом людини є реалізація її призначення. Останнє для нас і, мабуть, для значної більшості релігійних людей полягає не в тому, щоб стати, власне кажучи Богом, а уподібнитися Богу” [2, 33]. За Шевченком – стати схожим “хоч трошечки на образ Божий”.

Філософсько-екзистенційний смисл художнього життєрозуміння у вірші “Росли укпочці, зросли” органічно впливає, як уже вказувалося, з особистого життєвого досвіду поета, його ностальгійної туги за тими життєвими вартощами, що були близькі йому як українській людині. Власне, тут художньо поєдналися як особистісно-екзистенціальна, так і народно-національна екзистенціальна сфери. У вірші постає узагальнений ідеалізований образ українського буття. Органічно пов’язаний із суб’єктивними установками і глибинними інтенціями автора, цей ідеал формує етичний аспект змісту твору, впливає на його стиль і художню структуру, визначає його мистецьку цінність. Бо як філософська, так і етична думка в поетичних творах знаходять своє нове за формою естетичне буття й вираження. Витворена поетом художня онтологічна модель містить певне, хоч і прямо не висловлене, дидактичне надзавдання, постулюється як ідеал, котрий, уже маючи самостійне, відокремлене від автора мистецьке самобуття в культурно-історичному континуумі, промовляє до потенційного реципієнта.

Отже, художньо-стильова структура вірша “Росли укупочці, зросли” як етично-філософського твору все ж найбезпосередніше пов’язана з образом автора, його присутністю у творі як завершеному цілому й, що також особливо важливе, його присутністю у процесі творення. Ідеться про той рівень психологічної структури митця-людини, що його окреслюють поняттям етичної особистості. Визнаючи вагомість етичного суб’єкта у структурі духовної особистості, ми вбачаємо в ньому вагомий чинник творчого процесу, про який я вже писав [3]. У вірші “Росли укупочці, зросли” таким характерним для творчо-психологічної структури автора постає вже акцентоване нами раніше молитовне звернення до Бога (“Подай же й нам, всещедрий Боже!”) як імпульсивний емоційно-творчий жест схиляння перед красою, духовними чеснотами героїв. Цей внутрішній творчий порух виявляє властивий Шевченкові пафос трепету перед красою і незбагненністю світу, що і становить істотну рису поетичного мислення як художньо-філософського. Подібну екзистенціально-етичну основу молитовного переживання-зворушення відтворено й у медитації “У наших раї на землі” та інших творах. Зачудований красою молододі матері “З своїм дитяточком малим”, поет відчуває порух до молитви: “І перед нею помолюся, / Мов перед образом святим...”. Цим творчим, хай і на підсвідомому інтуїтивному рівні, порухом керує притаманне поетам філософського складу прагнення досягнути глибини людського буття, красу й незбагненність світобудови. Притаманна їм особлива проекція бачення світу закладена у структурі творчого мислення, в їх духовному досвіді, інтенціях і просторі думки.

Аналізований поетичний текст цікавий як проекція творчо-екзистенційних і невіддільних від них етичних інтенцій автора. У пристрасних поетових молитвах, як і в цьому вірші, бачимо не суто особисте прохання, а щось притаманне Шевченковому апостольству. Захоплення духовною красою своїх героїв, можливо, більшою мірою є способом постулювання цього ідеалу як гідної моделі життя. Поетова етична пристрасть якнайтісніше пов’язана з глибинною потребою діалогу з його уявною аудиторією, і цей діалогізм не меншою мірою, ніж внутрішній діалог із собою, рефлексія становить його істотну творчу доміную як екзистенційного поета. Варто тут акцентувати на тому, що запропоноване у праці Є.Нахліка певне протиставлення Шевченка як екзистенційного поета Шевченкові як поетові, котрий прийняв на себе місію національного пророка, апостола, не зовсім коректне, навіть тенденційне: “На засланні і по поверненні Шевченко не тільки далі виступав у ролі пророка й апостола, а й творив іншу модель поета – екзистенційного лірика, якого гнітить пророча й апостольська місія, що випала на його долю не лише з його власної волі, а й якоюсь мірою “мимоволі”, за збігом обставин, була накинута йому романтично екзальтованими земляками, усупереч його глибинному пристрасному бажанню повноцінно реалізувати свої природні потенції як приватної особи, великого життєлюбця, жадібного до здорових людських утіх” [4, 529]. У таких міркуваннях, навіть попри самозастереження, надмірно акцентується сфера особистого життя Шевченка, а нормальне для його віку бажання одружитися, бажання мати свою хатину над Дніпром тлумачиться як чи не єдине й тотальне. Але водночас випадає з уваги Шевченко як творча особистість, котра має свій унікальний спосіб переживання світу. Домінантою цього поетичного світовідношення був панетизм. Його поетична думка болісно реагувала на “...всі лиха, всі зла...” (“Сон. (Комедія)”, 1844). Щодо Шевченка більш доречно запропонована В. Пахаренком “антропоцентрично-етична, екзистенційна система координат” [6, 69]. Близький до Шевченкового тип екзистенційного мислителя в середині ХХ ст. описав французький філософ

І. Лепп: “Екзистенційний мислитель йде до реальності з усім своїм єством, а це не лише його розум, але також його свобода, його “серце”, його воля, почуття, інстинкти і, природно, також ... його інтелект. Для нього не повинно бути відмінності між “філософувати” і “екзистенціювати”, його філософія має бути якомога адекватнішим вираженням його акту екзистування” [2, 51]. І далі: “Екзистенційники ніколи не займають позицію незацікавлених спостерігачів світу і людського становища, вони з необхідністю втягнуті до них, беруть активну участь у космічній драмі. (....) ...екзистенційник є апостолом. Для нього важливо не просто передати знання, а залучити до життя, до мудрості” [2, 53]. Такі часті в Шевченка пристрасні звертання до Бога – це переконливі свідчення того, що творчий стан поета позначений високою напругою етично-екзистенціального переживання. Власне, у стані такого духовного піднесення, а подібні стани неодмінно пов’язані з винятковою духовною концентрацією, станом мислительної зосередженості, поет підноситься над буденними смислами речей. Таке метафізичне трактування нібито буденного й життєвого спостерігаємо в аналізованому вірші. У любові, що сповнена краси й етичного смислу, людина виявляє своє тяжіння до Божої досконалості, змагаючись зі світом, структура і стан якого скоріше пропонують відступництво від Божого етичного закону. Драма людської життєвої дороги, побачена поетом через призму екзистенції, дала змогу Шевченкові зосередитися на внутрішній людині, яка, усвідомлюючи свою природну смертність, силою віри й навіть певного подвижництва вибудовує в собі перспективу екзистенції після смерті. Тут митець, як і філософи ХХ ст., послідовники християнської філософії екзистенції, бачить людину здатною до духовного піднесення над своєю смертною тілесністю. Шевченкові герої, що виплекали в собі “любов безвічну”, метафізично перебувають у сфері Бога.

Отже, про філософський дискурс вірша “Росли укупочці, зросли...” варто говорити не тільки в аспекті усталеної філософської семантики ключових образів – життєвої дороги, Бога, “того світу тихого”, “любові безвічної”. Його філософичність головним чином впливає з художньо змодельованої картини людського життя, із самого характеру світовідношення і творчого мислення поета. Вірш, як зафіксований процес творення певної моделі буття, набуває статусу його філософської інтерпретації. Власне мислительний, моделювальний аспект твору органічно зливається (взаємодіє) з його суто поетичними властивостями – надзвичайною семантичною щільністю тексту та його, умовно кажучи, романним за всеохопністю часопростором.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гільдебранд А. фон.* Способи участі людини в цінностях // *Досвід людської особи.* Нариси з філософської антропології. – Львів, 2000.
2. *Лепп І.* Християнська філософія екзистенції / Пер. з фр. – К., 2004.
3. *Мовчанюк В.* Етичний чинник у творчій свідомості Шевченка // *Матеріали* тридцять четвертої наукової шевченківської конференції. – Черкаси, 2003. – Кн. 1.
4. *Нахлік Є.* Доля. Los. Судьба: Шевченко і польські та російські романтики. – Львів, 2003.
5. *Обер Ж.-М.* Моральне богослов’я. – Львів, 1997.
6. *Пахафенко В.* Начерк Шевченкової етики. – Черкаси, 2007.
7. *Пахафенко В.* Незбагнений апостол. – Черкаси, 1999.
8. *Сковорода Г.* Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К., 1983.
9. *Солов’єв В.* Смысл любви // *Философия искусства и литературная критика.* – М., 1991.
10. *Шевченківський словник:* У 2 т. – К., 1978. – Т. 2.

